

KALENDARIUM

Kalendarium jest syntetyczną prezentacją dziejów getta warszawskiego na tle niektórych wydarzeń wojny i okupacji, stanowiących istotny kontekst dla historii getta bądź mających wpływ na nastroje, postawy i działania w dzielnicy zamkniętej. Chronologię wewnętrzną stanowią wydarzenia związane z gettem warszawskim i losem jego mieszkańców: represje, warunki bytowe, formy oporu i walki. Na chronologię zewnętrzną składają się wybrane wydarzenia z okupowanej Polski i objętego wojną świata. Ukazują one po pierwsze - etapy realizacji planu „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”, po drugie – istotne momenty światowego teatru działań wojennych.

1939

Wrzesień 1939

- 1 IX* - agresja Niemiec na Polskę; wybuch II wojny światowej.
- 3 IX* – Anglia i Francja przystępują do wojny z Niemcami; entuzjazm na ulicach Warszawy.
- Noc z 6 na 7 IX* – apel płk. Umiaszowskiego wzywający wszystkich mężczyzn do opuszczenia stolicy. Warszawę opuszcza rząd i Wódz Naczelny.
- 14 IX* - powstanie Komisji Koordynacyjnej Żydowskich Instytucji Społecznych (KK), jako jednego z ogniw cywilnej obrony Warszawy; stała się ona załączkiem Żydowskiej Samopomocy Społecznej (ŻSS).
- 17 IX* - Armia Czerwona, realizując postanowienia paktu Ribbentrop – Mołotow, wkracza na wschodnie tereny Polski.
- 21 IX* - depeza Heydricha do dowódców Einsatzgruppen o obowiązku koncentracji Żydów w większych ośrodkach miejskich i o tworzeniu Judenratów.
- 23 IX* - prezydent Warszawy Stefan Starzyński mianuje Adama Czerniakowa prezesem Gminy Wyznaniowej Żydowskiej.
- 25 IX* – najcięższe bombardowanie Warszawy („czarny poniedziałek”).
- 28 IX* - kapitulacja Warszawy.

Październik 1939

- 1 X* – oddziały niemieckie wkraczają do Warszawy.
- 7 X* – utworzenie Rady Żydowskiej (Judenratu) w Warszawie, Czerniaków zaakceptowany przez władze okupacyjne na stanowisku przewodniczącego.
- 8 X* - w Piotrkowie Trybunalskim założono pierwsze getto.
- Połowa października* – zablokowanie kont bankowych, depozytów i oszczędności Żydów, z ograniczeniem tygodniowych wypłat do 250 zł i zakazem posiadania gotówki przekraczającej 2000 zł.
- 26 X* – utworzenie Generalnego Gubernatorstwa; zarządzenie o zakazie uboju rytualnego zwierząt; wprowadzenie obowiązku pracy dla Polaków w wieku 18 – 60 lat oraz przymusu pracy dla Żydów w wieku od 14 (później od 12) do 60 lat.
- 28 X* – warszawski Judenrat na rozkaz okupanta przeprowadza spis ludności żydowskiej, wg danych spisu w Warszawie mieszka 359 827 Żydów.

30 X – zarządzenie Himmlera o przesiedleniu do GG ludności polskiej i żydowskiej z ziem polskich włączonych do Rzeszy. Od listopada 1939 r. do października 1940 r. do Warszawy przybyło ok. 90 tys. przesiedleńców żydowskich.

W październiku w Warszawie uruchomiono ok. 70% szkół powszechnych, średnich i zawodowych (polskich i żydowskich). Nie wznowiono zajęć na wyższych uczelniach.

Listopad 1939

4 XI - pierwsze posiedzeniu Judenratu; Niemcy podejmują pierwszą próbę utworzenia getta w Warszawie.

13 XI - aresztowano 53 lokatorów domu przy ul. Nalewki 9 w odwecie za zastrzelenie na tej posesji polskiego policjanta przez Pinkusa Zylberrynga (21 listopada zakładnicy zostali zamordowani, pomimo wpłaconych 300 tys. zł kontrybucji).

15 XI - zamknięcie wszystkich szkół średnich w Warszawie pod pretekstem zagrożenia epidemią (7 grudnia otwarto ponownie jedynie szkoły polskie, szkoły żydowskie pozostały nadal zamknięte).

17 XI - przedsiębiorstwa żydowskie zostają objęte przymusowym zarządem komisarycznym.

W listopadzie pojawiają się u wylotu niektórych ulic w dzielnicy żydowskiej pierwsze ogrodzenia z drutu kolczastego i tablice z napisem: „Zaraza, wstęp dla żołnierzy wzbroniony”.

Grudzień 1939

1 XII - Żydzi powyżej 12 roku życia muszą nosić na prawym ramieniu białe opaski z niebieską gwiazdą Dawida; sklepy i przedsiębiorstwa żydowskie mają być oznakowane.

Połowa grudnia - zostaje wprowadzony system reglamentowanej sprzedaży żywności na kartki (bez rozróżniania między Polakami a Żydami).

W nocy z 26 na 27 XII – rozstrzelano w Wawrze pod Warszawą 106 mężczyzn w odwet za zabicie dwóch podoficerów niemieckich w miejscowej restauracji.

1940

Styczeń 1940

1 I - zaczyna obowiązywać rozporządzenie zakazujące Żydom zmiany miejsca zamieszkania bez specjalnego zezwolenia.

14 - 25 I – po aresztowaniu Andrzeja Kotta (pochodzenia żydowskiego) z grupy konspiracyjnej PLAN i jego ucieczce z gestapo represje dotyczą w szczególności sposób żydowską inteligencję Warszawy (aresztowano 255 Żydów).

23 I – w urzędzie szefa dystryktu warszawskiego utworzono Wydział Przesiedleń (Umsiedlung), pod kierunkiem Waldemara Schöna. Tam skupią się prace nad organizacją getta w Warszawie.

W styczniu zamknięto bóżnice i zakazano zbiorowych modlitw w mieszkaniach prywatnych.

W styczniu powstała Żydowska Samopomoc Społeczna – Komisja Koordynacyjna (ŻSS-KK), polskie i żydowskie instytucje opiekuńcze zostają rozdzielone.

Luty 1940

8 II - opublikowanie w NKW zarządzenia Franka z (26 stycznia) zabraniającego Żydom w GG jazdy koleją.

18 II - pierwsza grupa żydowskich jeńców wojennych z kampanii wrześniowej, zwolnionych z niemieckich obozów, wraca do Warszawy.

W lutym – projekt utworzenia getta na Pradze.

W lutym - zróżnicowanie kartek żywnościowych: Żydzi mogą kupować tylko w sklepach żydowskich (kartki żółte z gwiazdą Dawida – Żydzi; kartki różowe - Polacy, kartki niebieskie - Niemcy).

Marzec 1940

22 – 29 III - zamieszki antyżydowskie na ulicach Warszawy: rozbijano i plądrowano sklepy, rabowano mieszkania, bito przechodniów z opaskami, wznoszono antysemityczne okrzyki. W rozruchach, inspirowanych i fotografowanych przez Niemców, brali udział polscy chuligani.

W marcu w kawiarniach i restauracjach Warszawy pojawiają się wywieszki o zakazie wstępu dla Żydów.

Kwiecień 1940

1 IV – Judenrat na polecenia władz okupacyjnych rozpoczął budowę murów wokół terytorium „obszaru zagrożonego epidemią” („Seuchensperrgebiet”).

1 IV – początek pierwszej blokady sanitarnej w związku z epidemią tyfusu. Na okres 3 tygodni zamknięto część domów przy ul. Krochmalnej.

Połowa miesiąca - uruchomienie żydowskiego gospodarstwa rolnego na Grochowie, na gruntach dawnej fermy chalucowej (gospodarstwo zostało zlikwidowane w listopadzie 1942 r.).

30 IV - getto w Łodzi zostaje zamknięte.

W kwietniu pojawia się projekt utworzenia dwóch gett w Warszawie: na obszarze Woli i Koła oraz na Grochowie.

Maj 1940

10 V – rozpoczęcie niemieckiej ofensywy na Zachodzie od wkroczenia do Holandii, Belgii i Luksemburga.

28 V – kapitulacja Belgii.

29 V – władze okupacyjne zatwierdziły statut Naczelnej Rady Opiekuńczej (NRO), w jej skład weszły: polska Rada Główna Opiekuńcza (RGO), Ukraińska Rada Opiekuńcza (URO) oraz Żydowska Samopomoc Społeczna (ŻSS).

Od maja do sierpnia centralne władze niemieckie rozważają plan skoncentrowania milionów Żydów europejskich na Madagaskarze.

Czerwiec 1940

14 VI – upadek Paryża, wojska niemieckie bez walki wkraczają do miasta.

14 VI – uruchomienie obozu w Oświęcimiu (pierwszy transport 728 polskich więźniów z Tarnowa).

W czerwcu Judenrat zakończył budowę murów i ustawianie tablic wokół „obszaru zagrożonego epidemią”.

Lipiec 1940

23 VII - ukazuje się pierwszy numer "Gazety Żydowskiej", oficjalnego pisma dla wszystkich gett w Generalnym Gubernatorstwie.

W lipcu rozwiązano w GG wszystkie organizacje polityczne, społeczne, dobroczynne i oświatowe. Polskie stowarzyszenia zostały wchłonięte przez RGO, żydowskie organizacje i instytucje opiekuńcze wchłonęła centrala ŻSS w Krakowie.

Sierpień 1940

7 VIII - zarządzenie Leista dotyczące dzielnicy żydowskiej w Warszawie: Żydzi muszą się wyprowadzić z obszaru przyszłej dzielnicy niemieckiej, mogą czasowo pozostać w dzielnicy polskiej, natomiast Żydzi przyjeżdżający do Warszawy mają prawo zamieszkać jedynie w dzielnicy żydowskiej.

14 VIII – z Warszawy odszedł pierwszy transport 1666 Polaków do Oświęcimia.

Wrzesień 1940

7 - 9 IX - ograniczenie tygodniowego przydziału chleba dla Polaków (do 1500 gr.) i dla Żydów (do 750 gr.).

W ostatnich dniach września wyjechał na ulice Warszawy tramwaj przeznaczony tylko dla Żydów. Pomalowany był na żółto, z gwiazdą Dawida ze wszystkich stron oraz z napisem: „Nur für Juden”.

Październik 1940

2 X - Fischer podpisuje zarządzenie o utworzeniu getta w Warszawie (ogłoszone 12 października przez megafony uliczne).

6 X - przesunięcie godziny policyjnej na 23. Żydów obowiązuje zakaz opuszczania domów od godz. 19 do 8.

17 X - powołano Żydowski Komitet Opiekuńczy Miejski w Warszawie (ŻKOM), który stał się oficjalnie uznaną warszawską agendą centrali ŻSS w Krakowie.

Listopad 1940

4 XI – w siedzibie gminy żydowskiej policja niemiecka pobiła i aresztowała kilka osób, w tym prezesa Judenratu Czerniakowa (zwolniony następnego dnia).

16 XI - getto w Warszawie zostaje zamknięte. 138 tys. Żydów i 113 tys. Polaków musiało zmienić miejsce zamieszkania. Obszar getta obejmował 307 ha powierzchni zabudowanej, w jego obrębie znalazło się blisko 400 tys. Żydów.

25 XI – pierwszy koncert Żydowskiej Orkiestry Symfonicznej w sali Biblioteki Judaistycznej na Tłomackiem.

26 XI – uruchomiono trzy specjalnie oznakowane linie tramwajowe, przeznaczone wyłącznie dla Żydów.

W listopadzie powstaje konspiracyjny ośrodek archiwalno-dokumentacyjny pod kierunkiem Emanuela Ringelbluma (grupa „Oneg Szabat”), późniejsze Podziemne Archiwum Getta.

Grudzień 1940

1 XII – rozpoczęcie działalności urzędu Transferstelle, regulującego oficjalną wymianę gospodarczą getta ze stroną aryjską.

6 XII – pierwsza premiera teatralna w getcie: „In rejdł” (W kółeczku) w teatrze „Eldorado” przy ul. Dzielnej 1.

13 XII - rozpoczęto ewakuację do getta szpitala żydowskiego na Czystem.

W grudniu Dom Sierot Korczaka z ul. Krochmalnej 92 przenosi się do getta na ul. Chłodną 33.

1941

Styczeń 1941

1 I – Judenrat przejmuje od Zarządu Miejskiego rozdzielanie kartek żywnościowych wśród mieszkańców getta.

14 I - zaostorzono kary za opuszczenie getta bez przepustki (grzywna, areszt, obóz pracy).

15 I – Judenrat przejmuje od poczty niemieckiej obsługę obszaru getta.

Od stycznia do końca marca napływa do getta druga fala przesiedleńców - ok. 50 tys. Żydów wysiedlonych z zachodniej części dystryktu warszawskiego.

Luty 1941

21 II - trzy linie tramwajowe przeznaczone tylko dla Żydów zostały zlikwidowane, a na ich miejsce ruszył tramwaj bez numeru, zaopatrzony w tarczę z niebiesko-białą gwiazdą Dawida.

Marzec 1941

15 III - na terenie GG wchodzi w życie zarządzenie (wydane przez Franka 20 lutego), zabraniające Żydom korzystania z kolei żelaznych, tramwajów, taksówek, dorożek, bez każdorazowego zezwolenia.

20 III – getto w Krakowie zostaje zamknięte.

Kwiecień 1941

19 – 21 IV – w getcie warszawskim policja żydowska przeprowadza łapanki do obozów pracy.

Od kwietnia prowadzona jest nowa polityka ekonomiczna wobec Żydów, w getcie powstają niemieckie zakłady przemysłowe, tzw. "szopy".

W kwietniu liczba zamkniętych w getcie Żydów osiąga najwyższy pułap 450. tys.

Maj 1941

15 V - Heinz Auerswald mianowany komisarzem getta warszawskiego.

W maju do getta nadchodzą wieści o straszliwych warunkach w okolicznych obozach pracy, do których systematycznie wysyła się Żydów z Warszawy.

Czerwiec 1941

1 VI - otwarcie Wielkiej Synagogi na Tłomackiem.

9 VI – w getcie uruchomiono więzienie dla Żydów przy ul. Gęsiej.

22 VI – początek operacji „Barbarossa” – napad Trzeciej Rzeszy na Związek Radziecki.

Niemcy w błyskawicznym tempie posuwają się na Wschód, postępujące za wojskiem oddziały specjalne (Einsatzgruppen) rozpoczynają systematyczne mordy Żydów.

23 VI – pierwszy sowiecki nalot na Warszawę; bomby spadają m.in. na Okęciu, na pl. Teatralnym, na Krakowskim Przedmieściu, trafiają w tramwaj w okolicach mostu Kierbedzia, 34 ofiary wśród ludności cywilnej.

27 VI – Niemcy zajmują Białystok i mordują ok. 2 tys. Żydów.

30 VI – Niemcy zajmują Lwów, zaś miejscowa ludność rozpoczyna pogrom. Do 3 lipca zabito ok. 4 tys. Żydów; w następnym pogromie 25 – 27 lipca ginie 2 tys. Żydów.

W czerwcu na ulicach getta pojawiają się konne tramwaje (omnibusy), zwane popularnie „kohnhellerkami” (Kohn i Heller otrzymali od Niemców koncesje na prowadzenie „Towarzystwa Komunikacji Omnibusowej”).

Lipiec 1941

1 VII – 31 VIII – od 150 do 160 tys. Żydów zostaje zamordowanych w Besarabii.

10 VII – 1600 Żydów zostaje zamordowanych przez swoich sąsiadów w Jedwabnem.

W lipcu w Ponarach Niemcy wraz z litewskimi kolaborantami mordują ok. 5 tys. Żydów wileńskich.

Od lipca do września – szczyt epidemii tyfusu w getcie warszawskim; miesięcznie umiera ok. 5 tys. osób.

Sierpień 1941

1 VIII - getto w Białymstoku zostaje zamknięte.

20 VIII – w Paryżu rozpoczęły się aresztowania Żydów, gromadzonych m.in. w obozie przejściowym w Drancy, skąd do 17 sierpnia 1944 wywieziono przeszło 70 tys. Żydów do obozów zagłady.

31 VIII - 3 IX w Ponarach koło Wilna zamordowano ok. 8000 Żydów.

Wrzesień 1941

3 - 6 IX - w Wilnie powstają dwa getta.

8 IX – okrażenie Leningradu przez wojska niemieckie (blokada miasta trwa 900 dni - do 14 stycznia 1944 r.).

18 IX – Auerswald zapowiada zmniejszenie i ściślejszą izolację getta, a także zmianę sposobu wytyczania granic (wzdłuż ulic, a nie jak dotąd między posesjami).

29 – 30 IX – podczas akcji eksterminacyjnej w Babim Jarze ginie 33 771 Żydów z Kijowa.

Koniec września – punkt kulminacyjny akcji pomocy głodującym w getcie warszawskim: wydawano wówczas 128 tys. zup dziennie.

Październik 1941

1 X - zezwolono na uruchomienie szkół podstawowych w getcie warszawskim.

1 X – 22 XII – podczas akcji eksterminacyjnych w Wilnie ginie 33 500 Żydów.

15 X – rozporządzenie Franka zabraniające Żydom pod groźbą kary śmierci opuszczania wyznaczonych im dzielnic mieszkaniowych.

21 – 26 X – Dom Sierot Korczaka przenosi się z ul. Chłodnej 33 do gmachu przy ul. Siennej 16 – Śliskiej 9.

23 X – rozporządzenie Auerswalda o zmianie granic (zmniejszeniu) getta; do 21 grudnia ok. 75 tys. Żydów zmienia miejsce zamieszkania.

Od października wszyscy mieszkańcy GG mają obowiązek zaciemniania okien od 17.50 do 7 rano.

Listopad 1941

1 XI - rozpoczęto budowę ośrodka zagłady w Bełżcu.

10 XI - rozporządzenie Fischera o karze śmierci za samowolne opuszczenie getta, śmiercią karane będą osoby udzielające Żydom pomocy.

17 XI - w więzieniu przy ul. Gęsiej rozstrzelano 6 Żydówek i 2 Żydów za przekroczenie granic getta.

Grudzień 1941

5 XII – początek kontrofensywy Armii Czerwonej pod Moskwą. Niepowodzenie niemieckiej operacji „Barbarossa”.

7 XII - zaczyna działać ośrodek zagłady w Chełmie nad Nerem, przybywa tam pierwszy transport 700 Żydów z Koła (W Chełmie zgładzono do kwietnia 1944 r. ok. 320 tys. Żydów).

15 XII - w więzieniu przy ul. Gęsiej rozstrzelano 15 Żydów za przekroczenie granic getta.

25 – 28 XII – zarządzenie Auerswalda nakazujące Żydom oddanie wszystkich futer oraz płaszczy, okryć i kołnierzy futrzanych do 28 grudnia, opieszałym grozi kara śmierci (ostatecznie w getcie zarekwirowano futra, kozuchy i kołnierze na łączną sumę ponad 50 milionów zł).

W grudniu Stany Zjednoczone przystępują do wojny.

1942

Styczeń 1942

1 I – w getcie wileńskim powstaje pierwsza konspiracyjna organizacja zbrojna, która wydaje apel do wszystkich Żydów: „Nie dajcie się prowadzić jak owce na rzeź. Walczcie do ostatniego tchu”.

16 I – w getcie łódzkim początek deportacji do ośrodka zagłady w Chełmie nad Nerem (akcja trwa do września).

20 I - odbywa się konferencja w Wannsee pod Berlinem, dotycząca przeprowadzenia "ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej".

26 I - oddano do użytku drewniany most dla pieszych nad ul. Chłodną przy skrzyżowaniu z Żelazną.

Luty 1942

19 II – z więzienia na ul. Gęskiej skierowano pierwszy transport 50 osób do obozu pracy w Treblince; zatrudniano je najprawdopodobniej przy budowie ośrodka zagłady (tzw. Treblinka II).

23 II – na Morzu Czarnym zatonął statek „Struma” z 769 rumuńskimi Żydami na pokładzie, przetrzymywany dwa miesiące w Istambule z powodu braku zgody władz brytyjskich na wjazd do Palestyny, zawrócony na pełne morze i omyłkowo storpedowany przez sowiecką łódź podwodną.

W lutym dociera do getta warszawskiego Szlamek Fajner - uciekinier z ośrodka zagłady w Chełmie nad Nerem.

W lutym w getcie odnotowano najniższe przydziały na kartki żywnościowe.

Marzec 1942

1 III - rozpoczyna się budowa ośrodka zagłady w Sobiborze.

12 III - rozpoczyna się deportacja 30 tys. Żydów z Lublina do Bełżca (zakończona 20 kwietnia).

17 III - zaczyna funkcjonować ośrodek zagłady w Bełżcu.

28 – 29 III – pierwszy brytyjski nalot dywanowy na duże miasto niemieckie – Lubekę.

W marcu do getta zaczynają przybywać pierwsi przesiedleńcy ze wschodniej części dystryktu warszawskiego.

W marcu w getcie warszawskim powstaje konspiracyjny Blok Antyfaszystowski.

Kwiecień 1942

W połowie kwietnia zaczyna funkcjonować ośrodek zagłady w Sobiborze.

W nocy z *17 na 18 IV* - gestapo zamordowało na ulicach getta 52 osoby; jest to pierwsza zorganizowana akcja terroru na terenie dzielnicy zamkniętej.

22 – 24 IV – do więzienia przy ul. Gęskiej przybywa pierwsza grupa Cyganów.

W kwietniu do getta przybywa ok. 4 tys. Żydów przesiedlonych z Frankfurtu, Berlina i innych miast Rzeszy.

Maj 1942

1 V - do getta przyjeżdża niemiecka ekipa filmowa, przygotowująca antyżydowski film propagandowy.

28 V - rozpoczyna się pierwsza akcja deportacyjna w getcie krakowskim, trwająca do 8 czerwca (ok. 5 tys. Żydów wywieziono do Bełżca, wśród nich przewodniczącego

krakowskiego Judenratu Artura Rosenzweiga, który odmówił wykonania niemieckich rozkazów deportacyjnych).

30 – 31 V – wielki nalot brytyjski na Kolonię, przyjęty w getcie jako zapowiedź zemsty na zagładę Żydów.

Czerwiec 1942

W nocy z 8 na 9 VI - gestapo zamordowało w getcie kilkadziesiąt osób, w większości związanych ze szmuglem.

26 VI – radio BBC nadaje audycje o zagładzie polskich Żydów, opartą na materiałach „Oneg Szabat”.

Lipiec 1942

2 VII – wywieziono z więzienia przy ul. Gęsiej i rozstrzelano w Babicach 110 Żydów.

8 VII - z getta we Lwowie deportowano 7000 Żydów i zgładzono w obozie Janowskim.

17 VII - Żydzi - obywatele obcych państw (około 200 osób), przeznaczeni do wymiany na Niemców, zostają internowani na Pawiaku (wśród nich Mary Berg z rodziną).

18 VII – w Domu Sierot Korczaka odbyło się przedstawienie „Poczty” Rabindranatha Tagore.

22 VII - początek wielkiej akcji wysiedleńczej w getcie warszawskim; z Umschlagplatzu odchodzą transporty do komór gazowych Treblinki.

23 VII - Adam Czerniaków popełnia samobójstwo, przewodniczącym Judenratu zostaje Marek Lichtenbaum.

23 VII – zaczyna funkcjonować ośrodek zagłady w Treblince (do sierpnia 1943 zgładzono tam 870 tys. Żydów).

28 VII – organizacje młodzieżowe zawiązały Żydowską Organizację Bojową – załóżek przyszłej ŻOB.

29 VII – w getcie rozlepiono plakaty informujące, że zgłaszający się dobrowolnie na Umschlagplatz dostaną po 3 kg chleba i 1 kg marmolady.

Sierpień 1942

3 VIII - część dokumentów Podziemnego Archiwum Getta, umieszczonych w dziesięciu blaszanych skrzyniach, zakopano w piwnicy domu przy ul. Nowolipki 68 (na terenie szopu Hallmanna). Skrzynie zostaną wydobyte spod gruzów 18 września 1946 r.

5 lub 6 VIII – wychowankowie i opiekunowie Domu Sierot Korczaka wyprowadzeni na Umschlagplatz.

10 VIII – likwidacja „małego getta” (na południe od ul. Chłodnej); siedziba Judenratu przeniesiona z ul. Grzybowskiej 26 na Zamenhofa 19.

Ok. 10 VIII – do getta warszawskiego dociera Dawid Nowodworski – pierwszy uciekinier z Treblinki.

W pierwszej dekadzie sierpnia ukazuje się w kolportażu ulotka pt. „Protest” autorstwa Zofii Kossak, wydana przez katolicki Front Odrodzenia Polski.

10 - 23 VIII - akcja likwidacyjna w getcie lwowskim, w wyniku której wywieziono do Bełżca 50 tys. Żydów.

19 – 25 VIII - zawieszenie akcji w Warszawie, Niemcy wywożą Żydów z Otwocka, Falenicy, Miedzeszyna.

20 VIII – Izrael Kanał dokonuje nieudanego zamachu na życie komendanta policji żydowskiej Józefa Szeryńskiego, raniąc go.

Wrzesień 1942

3 IX - aresztowanie Józefa Kapłana, zabicie Szmula Bresława i wykrycie zgromadzonej broni staje się klęską ŻOB-u i przekreśleniem planów „obrony honoru Żydów Warszawy”.

- 5 - 12 IX - podczas tzw. szpery deportowano z getta łódzkiego do ośrodka zagłady w Chełmie nad Nerem blisko 20 tys. dzieci, starców i chorych.
- 6 - 12 IX – tzw. kocioł na Miłej (wywieziono wówczas ok. 50 tys. Żydów); wydawano tzw. numerki na życie.
- 7 IX – utworzono zamknięte getto we Lwowie.
- 9 IX – 2 tys. Żydów z Lublina wywieziono do obozu w Majdanku.
- 21 IX - odchodzi ostatni transport z Umschlagplatzu; koniec wielkiej akcji wysiedleńczej w getcie warszawskim (bilans strat: wg raportu listopadowego żydowskich organizacji podziemnych ok. 275 tys. ofiar, wg raportu Stroopa ok. 310 tys. ofiar).
- 25 IX - przewodniczący Judenratu w Kałuszynie Abraham Gamz zostaje zamordowany przez Niemców za odmowę sporządzenia listy przeznaczonych do deportacji.
- 27 IX – Delegatura Rządu powołała w Warszawie, z inicjatywy Zofii Kossak i Wandy Kraheleskiej-Filipowiczowej, Tymczasowy Komitet Pomocy Żydom im. Konrada Żegoty, przekształcony 4 grudnia w Radę Pomocy Żydom pod kryptonimem „Żegota” (w jej skład weszli przedstawiciele polskich i żydowskich organizacji politycznych).
- 30 IX - Judenrat w Tarnopolu odmawia dostarczenia 1000 Żydów do wywózki. Niemcy sami chwytają i wywożą 800 Żydów do Bełżca.

Październik 1942

- 13 - 21 X - 20 tys. Żydów z getta w Piotrkowie Trybunalskim zostaje wywiezionych do Treblinki.
- 25 X - 1800 Żydów z Lublina zostaje wywiezionych do obozu w Majdanku.
- 27 - 28 X - druga akcja deportacyjna w getcie krakowskim (ok. 7000 Żydów wywieziono do Bełżca i Oświęcimia).
- 29 X – z wyroku ŻOB na ul. Gęsiej zastrzelony zostaje oficer policji żydowskiej Jakub Lejkin, wsławiony szczególną brutalnością w czasie wysiedlenia.
- W październiku rozszerzono Żydowską Organizację Bojową. W jej skład weszli członkowie Haszomer Hacair, Droru, Akiby, Gordonii, Bundu, Poalej-Syjon Lewicy, Poalej-Syjon Prawicy, Hanoar Hacyjoni i PPR. Politycznym kierownictwem ŻOB był Żydowski Komitet Narodowy (ŻKN) jednoczący partie syjonistyczne i socjalistyczne. Bund, który nie wszedł w skład ŻKN, zgodził się z nim współpracować w ramach Komisji Koordynacyjnej.*
- W październiku nawiązany zostaje kontakt między przedstawicielami ŻOB a referatem spraw żydowskich BIP AK.*

Listopad 1942

- 15 XI - raport zjednoczonych organizacji podziemnych getta dla Rządu Polskiego w Londynie i Rządów Sprzymierzonych pt. „Likwidacja żydowskiej Warszawy”; opracowany przez kierownictwo „Oneg Szabat”: Emanuela Ringelbluma, Eliasza Gutkowskiego, Hersza Wassera; wywieziony na Zachód przez Jana Karskiego.
- 19 XI – początek wielkiej rosyjskiej kontrofensywy pod Stalingradem.
- W listopadzie 5 do 7 tys. Żydów z getta lwowskiego zgładzono w Bełżcu i w obozie Janowskim.*
- W listopadzie ukazuje się nakładem BiPu Okręgu warszawskiego AK broszura pt. „Likwidacja getta warszawskiego. Reportaż”, opracowana przez Antoniego Szymanowskiego.*

Grudzień 1942

- W nocy z 1 na 2 XII – uchwalono statuty Komisji Koordynacyjnej Żydowskiego Komitetu Narodowego i powołanej przez nią Żydowskiej Organizacji Bojowej. Do komendy*

ŻOB weszli: Mordechaj Anielewicz (Ha-Szomer ha-Cair), Hersz Berliński (Poale Syjon-Lewica), Icchak Cukierman (Dror), Marek Edelman (Bund), Jochanan Morgensztern (Poale Syjon-Prawica), Michał Rojzenfeld (PPR).

1943

Styczeń 1943

9 I - na inspekcję do getta warszawskiego przybywa Himmler; nakazuje deportację 8 tys. Żydów i ewakuację niemieckich przedsiębiorstw na Lubelszczyznę.

18 – 21 I - druga akcja wysiedleńcza w getcie warszawskim. Pierwszy zbrojny opór. Niemcy, wywożą około 5 tys. osób.

W styczniu, tuż po drugiej akcji wysiedleńczej, popełnia samobójstwo Józef Szeryński, komendant policji żydowskiej.

Luty 1943

2 II – klęska wojsk niemieckich pod Stalingradem.

5 - 12 II - akcja likwidacyjna w getcie białostockim. Do Treblinki wysłano ok. 10 tys. Żydów, na miejscu zabito ok. 2 tys. Białostoccy Żydzi podejmują próbę samoobrony i wyprowadzają kilkudziesięciu bojowców z getta do okolicznych lasów.

16 II - wysłano pierwszy transport Żydów ze szczątkowego getta warszawskiego do obozu w Trawnikach (następny 23 lutego).

W końcu lutego w piwnicy domu przy ul. Nowolipki 68 ukryto drugą część Podziemnego Archiwum Getta, umieszczoną w dwóch bańkach na mleko (wydobyto je spod gruzów 1 grudnia 1950 r.). Część trzecią Archiwum złożono na terenie szopu szczotkarzy przy ul. Świętojerskiej 34 (nigdy jej nie odnaleziono).

Marzec 1943

13 -14 III - likwidacja getta w Krakowie.

17 III - we Lwowie zabito 1500 Żydów, zaś 800 wywieziono do Oświęcimia.

18 III – „Biuletyn Informacyjny” publikuje komunikat Kierownictwa Walki Cywilnej AK w sprawie szantażu ukrywających się Żydów, ostrzegając szmalcowników, iż będą karani „z całą surowością prawa”.

26 III – akcja pod Arsenalem: u zbiegu ul. Bielańskiej i Długiej oddział Grup Szturmowych AK uwalniają z karetki więziennej 25 więźniów, w tym Jana Bytnara („Rudego”).

Kwiecień 1943

14 IV – w NKW po raz pierwszy ukazały się informacje o odkryciu masowych grobów oficerów polskich w Katyniu. Niemiecka kampania propagandowa eksponuje wątek antyżydowski i antybolszewicki.

19 IV - Niemcy wkraczają do getta, co spotyka się ze zbrojnym oporem ŻOB. Wybuch powstania.

19 IV *wieczorem* – pierwszą akcją dywersyjną na mur getta przy ul. Bonifraterskiej przeprowadza oddział AK pod dowództwem kpt. Józefa Pszennego („Chwackiego”). W walce ginie dwóch żołnierzy AK.

26 IV – po aryjskiej stronie Warszawy pojawiają się obwieszczenia, przypominające o karze śmierci za pomoc Żydom.

Maj 1943

- 8 V – wykryty zostaje bunkier dowództwa ŻOB na Miłej 18; Anielewicz wraz z kilkudziesięcioma bojowcami popełnia samobójstwo.
- 12 V – Szmuel Zygielbojm popełnia w Londynie samobójstwo w proteście wobec bierności świata w obliczu zagłady Żydów.
- 16 V - Niemcy wysadzają Wielką Synagogę na Tłomackiem na znak ostatecznego zdławienia powstania w getcie warszawskim.

Źródło: Barbara Engelking, Jacek Leociak, *Getto warszawskie. Przewodnik po nieistniejącym mieście*, Wydawnictwo IFiS, Warszawa 2001